

TARİHTE ve GÜNÜMÜZDE SELEFİLİK

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı
08-10 Kasım 2013

Topkapı Eresin Hotel, İstanbul

İstanbul 2014

EK TEBLİĞ
ORTA ASYA TÜRK TOPLUMLARINDA
GENEL DİNİ DURUM VE RADİKAL-AŞIRI AKIMLAR

Sabri HİZMETLİ*

Bağımsızlık sonrasında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerindeki Müslüman Toplumlar, Rus sömürgeciliği öncesindeki milli ve manevî değerlerine dönüşü en önemli önceliklerinden saydı. İslâm'a yeniden dönüş ve ona içtenlikle bağlanmak, maddi kalkınmasını manevî yükselişe taçlandırmak istedi. Bir yüzyıla yakın bir zamanda paslanmaya yüz tutan iman cevherini İslâm'ın inanç, ibadet ve ahlak değerleriyle parlatıp canlandırmak yolunu seçti. Ancak, bu yolda yürümesini ve atalarından miras aldığı İslâm medeniyetini geliştirip yaşamasını engelleyen birtakım sorunlarla karşılaştı. İslâmfobi ve zararlı dini-felsefi ya da ideolojik akımlar onların en önemli ve tehlikeli olanlarını teşkil etti. Ülkelerdeki sosyal ve kültürel problemler, ekonomik sıkıntılar, maneviyatçılık ile maddecilik, gelenekçilik ile yenilikçilik, dindarlık ile ateistlik, laiklik ile şeriatçılık arasındaki mücadele toplumun bölünmesine, kendilerine taraftarlar sağlama yarışındaki dini topluluklara, cemaatlere ve cereyanlara bağlanmasına etki etti. Birtakım dinî değerleri kendi varlıkları ve ideolojilerini geliştirip yayma yolunda kullanarak, Müslüman toplumun inanç, ibadet ve ahlak esaslarını bozan, yanlış yorumlayan radikal ve aşırı din adamları ve topluluklar, halkın cahillik ve din aleyhtarlığı durumundan, devletlerinin laiklik sisteminden de yararlanarak amaçlarını gerçekleştirmeye çalıştılar.¹

---

* Prof. Dr., Kazakistan/Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi Rektörü, sabrihizmetli51@hotmail.com

¹ Hizmetli Sabri (2006), Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Zararlı Akımlar ve Misyonerlik, Almatı, 5-9.

Bağımsızlığına kavuşan Orta Asya toplumları, gerek bağımsızlık öncesi zamandan kendilerinin yüzyılları kuşatan yaşantılarında gerekse SSCB hükümeti dönemindeki sömürü zamanında gelenek-göreneklerini, örf-adetlerini ve dini-kültürel değerlerini yaşatıp canlandırmaya çalıştılar. Günümüzde ve gelecekte onlar için din, atalarının adetlerini, gelenek ve göreneklerini yaşatmak, aslı bir, dini ile dili bir halklarla tarihi bağlarının bulunduğunu ispatlamak maksadı olmasının yanında, bazı yakın-uzak akraba halklar ile de etnik olarak ayrı ve beraber yaşamak faktörü olmaktadır. SSCB devri Müslümanları arasındaki dini canlılık İslâm âlemi ülkeleri tarafından özenle –merakla izlendi. Türkiye başta olmak üzere Suûdî Arabistan, Ürdün, Pakistan, Mısır, İran ve başka Müslüman ülkeler, Kafkasya ve Orta Asya Müslüman toplumlarına yardım elini uzattı. Ancak, onlardan İran ve komşusu bölge ülkelerinin yardımlarının imzalanana ticaret anlaşmaları ile dini yönden destek vermekten öteye geçmediğini kabul etmek gerek. Bu ülkelerden belirtilen amaçla çok sayıda dini uzmanlar geldi ve kısa zamanda Türk Cumhuriyetlerinin her tarafına yayıldı. Onlar, Arap dili ile İslâm dininin esasları ve şeriat hukuku alanlarında eğitim verdiler, böylece yerli halkın din bilgisinin kalitesini yükseltmeyi kendilerine temel amaç yaptılar.

Başlangıçta, hepsinin faaliyetleri, hayır-hasenat, Allah yolunda iyi ve örnek işler yapmak olarak kabul edilse de, zamanla onların bazılarının etkin çalışmaları ile ülke siyaseti ve ekonomisine, toplum güvenliğine noksanlık getirecek yönleri, buna uygun çabaları olduğu gözlemlendi. O dönemdeki yabancı hamlelerin maksatları ile hareketleri hükümet organları, özellikle de hukuk kurumları ve güvenlik birimleri, politikacılar ve âlimler, ilgili uzmanlar ve yetkililerin gözünden kaçmadı. Başka Asya ülkeleri ile güçlü ticari, politik ve kültürel ilişkiler kurulması, Arap-Müslüman davetçilerin Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT-TMD) ülkelerinde çoğalması ve çok etkin faaliyet göstermesi, günümüzde, dini-mistik tutucu ilimlerin, özellikle de İslâm fundamentalizmi fikrinin yayılmasına etki etti. Kendilerini dinin (İslâm'ın) temel değerlerini öğreten insanlar olarak tanıtan bu din davetçilerinin bazıları İslâm'ın tutucu-fanatik akımlarından biri sayılan Vehhâbîliğe (Selefilik), şeyh-mürirlere ve başka dini topluluklara(cemaatlara-akımlara) bağlı oldukları açık ortaya çıktı. Toplanan bilgiler hukuk kurumları ve güvenlik birimlerinin çalışmaları sonunda dayanak olarak gösterildi; gerçekte ise, belirtilen

dönemde tamamen ilmi yönde analiz ve değerlendirme yapabilecek yeterli uzmanların olmaması, hangi dinin çerçevesinde olsa da, meydana gelen canlanmalar ile değişimlerin çoğunlukla doğru değerlendirilmemesine neden oldu.²

Yukarıda belirtilen süreçten geçip 90'lı yıllara gelindiğinde, genelde Orta Asya, özelde Kazakistan'da İslâm dini temelinde ortaya çıkan birtakım etkinlikler ile hareketlerin gerçekte İslâm fundamentalizm ve ekstremizmi paralelinde oluşup gelişmekte olduğunu kimse söylemedi. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri Müslümanlarının yaşadıkları bölgeler içinde Tacikistan ile Çeçenistan ve Dağıstan, başkalarıyla karşılaştırıldığında dindarlığı ve ülkelerindeki dinî-siyasî durumun istikrarsızlığı ile kendilerini gösterdiler. Bunun yanında, bazı Müslüman Türk Cumhuriyetlerinde, özellikle de Müslüman ülkelerde meydana gelen olaylar, şimdi ve gelecekte, İslâm'da fundamental akımların yayılması mümkün diyen fikrin gerçekleşmesine temel oldu. SSCB devleti yıkılıp, yok olduktan sonra Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde ve özel olarak Kazakistan'da dinî durum, ayrıca İslâm dininin canlanması herkesin dikkatini çekti. Bunda, kuşkusuz bölge ülkelerinde meydana gelen birtakım sosyal ve ekonomik olayların, siyasî ve ahlaki-psikolojik sebeplerin önemli rolü olduğu da gerçek. İşte bütün bunlar, yakın vakte bağımsızlığına kavuşan Orta Asya Cumhuriyetlerindeki Müslümanlar arasında siyasî İslâm fikirlerinin yayılmasına olanak sağladı.³

Bununla birlikte, 90'lı yılların başında Tacikistan'daki Vatandaşlık Savaşı ile Kuzey Kafkasya'daki olaylar İslâm fundamentalizmi görüşlerinin yerel siyasî maksatlara ideolojik direk olarak yararlanmasına yol açtı. Afganistan'daki Taliban hareketi ile daha sonra Özbekistan ve Kırgızistan'daki İslâmcıların kavgalarını ekleyecek olsak, İslâm fundamentalizmi akımının Orta Asya ülkeleri ve Kazakistan'da meydana gelmesi ve gelişmesinin bir temeli yok denilemez.⁴

² Hizmetli Sabri (2006), a.g.e., Almatı, 80-84.

³ Kasımcanov A (1994), Ruhani tamırlar (Manevi Damarlar), Almatı, 13.

⁴ Etkin Murziyal (2000), Vehhabizm i fundamantalizm: termini-ctraşilki, Tsantralnaya Aziya i Kavkaz, I (7),16 9-173.

Sonraki zamanlarda, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarının Müslüman toplumların millî görüş ve düşüncesinin, gelenek ve göreneklerinin, eğitim ve öğretiminin, ilim ve kültürünün, sosyal ve ekonomik kalkınmasına etkileri konusu yerel ilim adamları ve gözlemciler tarafından araştırılıp değerlendirilecek bir konudur.

Bölge âlimleri, uzmanları ve gözlemcilerinin değerlendirmelerine göre, Orta Asya sakinlerinin dine bağlanmasında birtakım yollar vardır. Bunların birincisi, evlilik merasimi, düğün-dernekler, cenaze çıkarmak gibi dini örf-adetli toplantılar ve sosyal- toplumsal etkinliklerdir. İkincisi, dini örf-adetlerin uygulanması ile beraber, bir takım dinî değerler ve taleplerin geniş ölçüde yerine getirilmesi etkinlikleridir. Gözlemcilerin çoğunluğuna göre, Orta Asya Müslümanları içinde Özbekistan ve Tacikistan halkları Müslümanlık yolunda ikinci yolu benimsemiştir. Oysa bu ülkeler öteki Orta Asya ülkeleriyle çok güçlü ilişkiler içinde yaşamaktadır. Yani bu ülkelerdeki dinî durumun komşu ülkeleri etkilememesi ve sosyal-kültürel yapısını yönlendirmemesi düşünülemez.⁵

Orta Asya Türk toplumlarındaki tutucu ve aşırı dini akımların öncelikli hedef kitlesi, fanatikler ile kötü niyetli-meyilli insanlardır. Zira belirtilen çevreler tutucu ve aşırı dinî görüşlerin yayılıp yerleşmesinde; dini, etnik ve bölgesel terörün oluşmasında, ırkçılık ve mezhepçilik gibi ideolojik akımların güçlenmesinde önemli rol oynarlar. Kötü niyetli ve art düşünceli topluluklar, toplumun millî değerlerini öğrenmesini arka plana atarak, dini- İslâmî ideolojiyi ön plana alarak, “millî varlığı ve düşünceyi göz ardı eden İslâmlaştırma” anlayışını savunurlar. Bu bağlamda, din ya da Allah adına konuşup, “millî görüşün tarihi ve millî kültürün şeriatta yeri yok” diyerek birtakım örf ve adetin, gelenek ve göreneğin ortadan kalkmasına yönelik faaliyet gösterirler.⁶

Orta Asya Müslüman Toplumlarındaki tutucu ve aşırı dini-felsefi akımların savundukları görüş ve değerlerin önemli bölümünü İslâm’dan önceki devirlerdeki Zerdüşlük, Şamanlık, Tanrıçılık ve Ruhçuluk inanışları-

⁵ Aynı eser, I, 176.

⁶ Hizmetli Sabri, a.g.e., 79-81

nın kalıntıları meydana getirmektedir. Nevruz kutlaması ve onda ateş yakılıp üzerinden atlanması, ölü ve dirinin atışması, ateşe yağ koyma ve külüne basmanın yasaklanması, ülkeyi dolaşan Hızır'ın beklenmesi ve benzeri inanışlar ve adetler çoğunlukla Zerdüşlük kalıntılarıdır. Yer-Ana, Yer-Su'yu kutlulaştırmak, ayağını gökyüzüne doğru kaldırarak yatmak, yeri tepelemek, yeri kirletmek, göğü parçalamak, suya tükürmek gibi anlayış ve hareketlerin yasak sayılması, iyi yolculuk dileme, dua etme, tanrıverdi adını kutsama vs. inanışlar da tanrıçılık kalıntılarındandır. Sopa, kamçı, kopuz gibi araçları kullanmak, cin-peri ve şeytana dair inanışlar, eski yurttan uzak ol, acıtarak ağrıtarak tedavi etme vs. ise şamanlıktan kalma inanış ve adetlerdir. Bazı müzik aletleri ile müzik türlerinin yasaklanması da İslâm kurallarından değildir. Türkçeye karşı olmak, onun yerine başka dilleri kullanmak da böyledir.

Bunlara ek olarak, anılan çevreler Kur'ân'da ve öteki dini metinlerdeki “ sapıklar”, “bozguncular”, “kâfirler”, “ münafıklar” gibi kavramları kendi ideolojileri doğrultusunda kullanıp değerlendirirler. Yani dinî nassları ve değerleri kendi maksatları doğrultusunda açıklar ve te'vil ederler; gayelerine ve emellerine ters gelenleri de ya tamamen bozarlar ya da yok sayarlar.⁷

90'lı yılların başında İslâm'ın geniş çerçevede canlanması ile önceki Bağımsız Devletler Topluluğu(TMD) ülkeleri içinde İslâmi fundamentalizmin yayılması olayı beraber geldi. İlk önce ona fundamentalizm akımı denilmedi, “Vehhâbîlik” diye adlandırmak uygun görüldü. Rus araştırmacı G.V. Miloslavski'nin görüşüne göre; Orta Asya'da Müslümanların Vehhâbîlere benzer önceki toplulukları 70'li yılların başı ile 80'li yılların sonunda meydana gelen “Vehhâbîlik” kavramı çerçevesinde ifade edilen fikirlerin çoğunluğu hem onların avlanma şekli olarak geldi, hem de herhangi bir sonuç elde etmede engel çıkardı. Bazı fikir adamlarının ifadesine göre, Bağımsız Devletler Topluluğu(TMD) ülkeleri kapsamında sıkça söylenen Vehhâbîliğin Suûdî Arabistan'da ortaya çıkan Vehhâbîciler akımı ile çok yönden ilişkisi yoktur. Buna benzer değerlendirmeleri Rusya ve Kazakistan âlimlerinin yanında, Amerikalı âlimlerin çalışmalarında da buluyoruz.

⁷ Ataş Berik Muratlı (2013), Dini ekstremizm men terörizmin aldınalı şartları, Almatı, 54-62.

Son zamanlarda basılan eserlere dayanacak olsak, ilk kere bu kavramın ortaya çıkması SSCB topraklarında Çeçenistan ile Dağıstan'da meydana gelen olaylar temelinde olmuştur.⁸

A.K. Sultanali'nin görüşüne göre ise, Orta Asya ve Kafkasya'da "gerçek İslâm toplumu"na dönüş, yani genel ifade ile şeriat yolunda yürüyüp, saf ve ihlâsla dinini yaşamayı amaçlayan Müslüman Toplulukların her biri de, dini ekstremizm veya terörizm düşüncesini öğütleyip öğütlediği hususu değerlendirilmeksizin, "Vehhapçılar-Vehhâbiler" diye adlandırıldı.⁹

Fergana tabiri, coğrafya olarak bugünkü Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan Cumhuriyetleri topraklarının kıyılarını kucaklayan bölgeyi kapsadığı ve bünyesinde 10 milyondan insanı barındırdığı göz önünde bulundurulduğunda, stratejik ve politik çok önemli bir havzanın adıdır. Özellikle Tacikistan'daki siyasî ve sosyal durumun istikrarsızlığı, konumuz açısından Fergana'yı ön plana çekmektedir. Bir başka deyişle Vehhâbilik cereyanı, 90'lı yılların başında bu ülkedeki İslâmlık görünümünde meydana gelen Vatandaş Savaşı ile bağlantılı olmasının yanında, siyasî-ekonomik kalkınması istikrarsız Afganistan sınırlarında rahatlıkla yerleşti. Bununla beraber, onun dağlık Afganistan, Özbekistan topraklarıyla sınır bölgelerinde İslâm savaşçılarının eğitim-talim merkezlerinin bulunması, burada eğitilenlerin Çeçenistan, Afganistan topraklarına, Arap-Müslüman ülkelerine ve dünyadaki "sıcak" bölgelere serbest girip çıkması önemli emniyetsizlik faktörleri olarak görülebilir.¹⁰

Tacikistan'daki İslâmcıların etkin faaliyetleri ve onları gündeme getiren çeşitli hareketler ile mücadele yolları Orta Asya Cumhuriyetlerinde dini fundamentalizm görüşlerinin geniş çevrelerde yayılmasına karşı başkaldırmalara neden oldu. Ancak, onda meydana gelen olaylar başkaları için dini temelde her türlü aykırı hareketlerle mücadele etme ihtiyacını ortaya çıkardı. Bu bağlamda, her ülkenin özellikle de Özbekistan Cumhuriyeti hükümetinin tüm dini toplulukların kanunlara karşı düzenlenen faaliyetlerine, özellikle de

⁸ M. Etkin, a.g.e., 2, 129-131.

⁹ M. Etkin, a.g.e., 2, 131-136.

¹⁰ S. Hizmetli, a.g.e., 60-65; M. Etkin, a.g.e., 4, 253-256.

İslâm fundamentalizmi-ekstremizmine karşı mücadeleye giriştiği gözlemlendi.¹¹ Özbekistan'da dinî-siyasî İslâm'ı Yaşatma Partisi temsilciliği önemli bir etkinlik gösteremedi, ancak günümüzde bu parti Fergana ovasındaki en güçlü parti sayılmaktadır.

Fergana ovası, genellikle en güvensiz bölge sayılmaktadır. Burada, hem SSCB hükümeti devrinde hem de Bağımsız Özbekistan Cumhuriyeti döneminde güvenlik birimlerinin verdikleri bilgiler, İslâm devleti kurma amacına yönelik birtakım faaliyetler yürütüldüğünü doğrulamaktadır. Belirtilen amaç doğrultusunda, 1948 yılında Fergana'da (Andican ve Hamangan şehirlerinde) "Ekremiler" isimli bir dinî dernek kuruldu. Ancak, radikal bir yapılanma olan Ekremiler, savundukları inanç esasları arasında peygambere imanı feshedip, yalnızca bir Allah'a inanmayı vaazladı.¹²

Radikal-fundamental İslâmcılığın böylece yapılanıp kurumlaşarak yayılması, sadece Tacikistan ve Özbekistan'la sınırlı kalmadı; siyasî İslâm konusuyla ilgilenmeyen ve dine oldukça mesafeli duran Kırgızistan Cumhuriyeti ile laiklik sistemiyle yönetilen Kazakistan'a da yayılma istidadı gösterdi. Günümüzde Orta Asya Cumhuriyetleri devlet adamlarını ve toplumlarını en çok meşgul eden konular arasında yer aldı. Nitekim Tacikistan, Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan devlet başkanları ve hükümetleri radikal-fundamental İslâm cereyanlarının faaliyetlerini etkisiz hale getirmek ve halkı onların propagandalarından uzak tutmak, toplumun birlik ve bütünlüğünü korumak, zararlı ve terörist dini-felsefi akımlarla mücadele etmek amaçlarıyla birtakım yasal tedbirler aldılar ve yasaklamalar koydular. Birtakım yasal düzenlemeler ve yeni kanunların yanında, kamusal yerlerde, eğitim kurumlarında namazgâhların kapatılması, başörtüsü ve saç-sakal yasaklamaları onlardandır.

Orta Asya coğrafyasında "İslâm fundamentalizmi" görüşlerinin açıkça öğütlenmesi ve yayılması sonucunda, bölgede " Hizbü't-tahrir" siyasî-dini akımının faaliyetleri gözlemlendi. Bu akımın temsilcileri görüşlerinin yayılım

¹¹ A. Sultangaliyeva (1998), İslam vı kazakistan, istoriya etničnost i obşestva, Almatı, 23; M. Etkin, a.g.e., 4, 254-256.

¹² S. Hizmetli, a.g.e., 72; M. Etkin, a.g.e., 5, 11-6.

merkezi olarak ilk önce Türkistan şehrini seçti, sonra propaganda malzemelerini ve yayınlarını Almatı'da bastırıp yaydılar. Zamanla Kazakistan genelinde faaliyet göstermeye başlayan Hizbüt-tahrir, dinî bilgisi yok veya yetersiz, sosyal ve ekonomik problemleri var çevreleri kendisine uygun propaganda mekânı olarak seçse de, çoğunlukla halk arasında kabul görmedi, hatta olumsuz tepki ile karşılandı. Ancak, İslâm'ı yeniden ihya etme görüşleri, kendi millî ve manevî değerlerinin, kültür ve geleneklerinin ihyası olarak algılanarak ülkedeki Müslümanlarca genelde olumlu karşılandı ve desteklendi. Bu durumda, Kazakistan'da dini fundamentalizm geniş sosyal çevrelerde yayılıp tehlike oluşturacak yapıda olmasa da, gelecek için aynı görüşü belirtmek için henüz erken diye düşünüyoruz. Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın mevcut siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik problemlerini halletme çalışmaları radikal dini akımların bölgedeki durum ve konumlarını belirleyecektir.¹³

Günümüzde sosyal ve politik durumlardaki İslâm ve onun rolü ile ilgili meseleler tüm dünyanın gündeminde yer almaktadır. Bu durum, İslâm'ın günümüzdeki siyasete, ideolojiye ve genel sosyal yapıya önemli etki etmesini sağlamaktadır. Orta Asya'daki dinî durumu doğru anlamak ve irdelemek gerekir; o zaman halkın savunduğu ideolojinin kurumlaşmasına etki etmek maksadıyla uluslararası dini ekstremist akımların Orta Asya devletlerinin topraklarında yerleşip kalma umudunda oldukları gözlemlenecektir.

Orta Asya'da 1990'lı yılların başında meydana gelen radikal-fundamental toplulukların çoğunluğu Suûdî Arabistan'ın Vehhâbilik akımları tarafından maddi ve mali yönden beslendi ve yapılandırıldı ise de önemli destek alamadı. Halktan bu akımlara girenler birtakım sıkıntılar ve zorluklarla karşılaştı. Günümüzdeki Vehhâbilîğin ideologları, önceleri olduğu gibi, kendi görüşlerini kabul etmeyenlere karşı cihad etmeyi öncelikli konu görmediler. Onlar, İslâm âleminde kendilerinin gücünü ve etkisini arttırmak için daha çok hoşgörülü yöntemler kullanıyorlar; öğüt-nasihat merkezleri, ücretsiz hizmet veren eğitim yerleri kurmak, radyo-televizyon merkezleri açmak, halk eğitim kurumları kurmak, halk arasında davet faaliyetlerini yay-

¹³ Ş. Ricbekov – A. Düysenbayeva (2012), Ortalık aziyadağı islam radikalizmi ideologiyasının erekşelikleri, Almatı, 34-42.

gınlaştırmak, dini edebiyatı ücretsiz dağıtmak ve büyük trajalara-baskılara çıkarmak ve geniş çevrelerde yaymak bu metodlarından bazılarıdır.

Orta Asya ülkelerinde radikal dini akımların meydana gelmesine etki eden birtakım faktörler bulunmaktadır. Sosyal-ekonomik krizler, halkın çoğunluğunun gelir düzeyinin düşük olması, siyasî kurumlar ile yönetim yapılanmalarındaki bozukluklar, çöküşler ve onların toplumsal meseleleri çözüme kavuşturmaktaki yeteneksiz ve etkisizliği, siyasî-idari düzenin totaliterliği, muhalefetin, hükümetin boyunduruğunda olması, bireysel görüşleri kütsamak, ulusçu eziklikler, özgün toplulukların kendi görevlerini-sorumluluklarını kısa zamanda çözme umudu, liderlerin duyarsızlığı vs. onların önemlileridir. Orta Asya devletlerindeki belirtilen durumlar ve sebeplerin varlığı, tüm bölgede emniyeti tehdit edecek ekstremizm ve terörizm ocaklarının yerleşip kurumlaşmasına etki etmektedir.

Orta Asya'da selefi akımının meydana gelmesinin temel nedenleri, birçok âlimin görüşüne göre, yukarıda ifade edilenlerin yanında, her türlü din duygusunu baskı altında tutarak yaşayan 70 yıllık SSCB idaresinin 1980 yıllarında demir yumruğunu birden kaldırması, esnek, yumuşak ya da hoşgörülü olmasıdır. Orta Asya devletlerinin birçok bölgesinde Sovyet Hükümeti'nin "müftüsü"ne inanmayıp Kur'ân ve şeriatı doğrudan kendisi öğrenmek isteyen topluluklar meydana geldi. Şeriat gibi güçlü malzemeyi kullanan selefiler, kendi İslâm anlayışlarını günlük yaşantılarında uygulamaya başladılar. Önemli mesele, bu süreçte onlar Sovyet döneminin din görevlileri ve temsilcileriyle işbirliği yapmadılar, ama başka işbirlikçiler de bulamadılar. Ancak, onlara destek 90'lı yılların başında, Rusça dini edebiyat kendilerine ulaşan ve ortak inançlar ile inanışları paylaşan insanlardan geldi.

Günümüzde Seleflik Orta Asya devletlerinde ve toplumlarında belli düzeyde yayılmış durumdadır. Bu coğrafyanın bazı bölgelerinde ise agresif-saldırgan selefi akımlar da bulunmaktadır. Orta Asya ülkelerinin bazı bölgelerinde cihad çağrısı yapan ve katı anlayış ve inanışlarıyla toplumda korku salan selefiler, gençliği kendilerine çekebilmek ve taraftar yapabilmek için çok yönlü çalışmaktadırlar. Selefi akımın birçok temsilcisi mali kaynağını dışarıdan; Arap ülkelerindeki eğitim ve beşerî vakıflar ile Sivil Toplum örgütlerinden sağlamaktadır. Dini cemaatlerin sosyal ve ekonomik faktörü ile

faaliyet alan ve amaçları göz önünde bulundurulduğunda, kısa zamanda Orta Asya'da selefi cereyanın sayısı ve gücünün artması prosedürünün korunabileceği kanaatine ulaşılabilir.¹⁴ Her hâl ü kârda, selefi akımın temsilcileri ve vaizlerinin, içeriden ve dışarıdan gelen kaynaklarının gerçekleştirdiği “faal çalışma”nın neticesinde günümüzde Orta Asya'daki durum acı bir gerçek olarak görünmektedir.

Orta Asya'daki genel dini yapı, radikal-fundamental akımlar ve Seleflik-Vehhâbilik hakkında bilgi verdikten sonra, çalışmamızın bu bölümünde, 1998 yılından bu yana yaşamakta olduğum Orta Asya coğrafyasında, özel olarak da Kazakistan'da faaliyette bulunan Seleflik/Vehhâbilik dinî-siyasî topluluğunun birtakım faaliyetlerini ve olaylarını değerlendirmeyi uygun gördük. Seleflik/Vehhâbilik Orta Asya'da, özel olarak da Kazakistan'da nasıl ve hangi sebepler çerçevesinde ortaya çıktı? Müslüman toplumlar arasında radikal-ekstremist ya da terörist nitelikli dinî-siyasî akımların ya da hareketlerin oluşumunu ve kurumlaşmasını sağlayan faktörler nelerdir?

2006 yılında Almatı'da basılan “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Zararlı Akımlar ve Misyonerlik” isimli kitabımızda bu konuları çok yönlü olarak ele aldık ve değerlendirdik. Burada, tekrar yapmak yerine konuyu kısaca ve önemli yönleriyle arz etmek istiyoruz. Her türlü kültür ve uygarlığı geliştirme yollarını benimseyen, temel amacı halkını doyurup, ülkesinin medeniyetini geliştirip millî ve manevî değerlerine bağlı olarak yaşatmak olan Orta Asya devletleri ile Kazakistan'da istikrarsızlığı yaygınlaştırmaya ve emniyetsizliği egemen kılmaya çalışan terörist topluluklar faaliyetlerini ve hareketlerini canlandırmaya başladı. Terörist ve dini ekstremist toplulukların Orta Asya devletlerinde ve özellikle de Kazakistan'da yayılma ve canlandırma çalışmalarını yalnızca onların asıl maksatlarını gerçekleştirme isteğine bağlamak yetersizdir.

Selefiye vaizleri ve davetçilerinin Orta Asya'da kaba kuvvete ve inatlarını zorla kabul ettirmeye yönelik birtakım şiddet olayı gerçekleştirdikleri bölge basın yayın organları ile güvenlik birimlerinin ortak malumatıdır. Özellikle 2010-2013 yılları arasında Aktöbe, Astana, Atrav, Çimkent ve Al-

¹⁴ Hizmetli S., a.g.e., 113-128; M. Etkin, a.g.e., 7, 93-96.

matı, Oş, Bişkek, Celalabad, Andıcan, Taşkent gibi yerleşim birimlerinde artan şiddet olaylarında önemli sayıda vatandaş ve güvenlik görevlisi ölmüş ve mal zayıtı olmuştur. Bu durum, Orta Asya'da zararlı ve şiddet yanlısı dini toplulukların varlığını ortaya koymasının yanında, toplumun İslâm ve Müslümanlar hakkında olumsuz kanaat sahibi olmasına yol açtı. Toplumda İslâmofobinin varlığı da işte buradan kaynaklanmaktadır. Devlet emniyet ve istihbarat kuvvetlerinin soğukkanlı hareketleri ile alınan tedbirler sayesinde 2013 yılında önemli bir hadise meydana gelmedi. İslâm'ı şekilciliğe; giyim-kuşama, başörtüsü, kara çarşaf, saç-sakal gibi kılık-kıyafete indirgeyen, Orta Asya'daki genç insan gücünü ve enerjisini zararlı amaçla ve olumsuz yönde kullanan Selefler ve Seleflik bölgenin siyasî ve sosyal istikrarını bozmakta ve büyük tehlike oluşturmaktadır.¹⁵ Meselâ Seleflik ortaya çıkmadan önce Kazakistan'da ve öteki ülkelerde siyasî, sosyal ve kültürel istikrar, toplumsal barış ve sosyal güvenlik vardı; farklı dillerden, dinlerden, kültürlerden ve ırklardan insanlar barış içinde yaşamaktaydı. Vatanseverler aynı zamanda dinini ve manevî değerlerini de seven insanlardı. Onlardan Seleflerin vaaz ve nasihatlarının etkisinde kalanlar zamanla inançlarında, ibadetlerinde ve amellerinde şüpheye düşmeye ve birbirinden ayrılmaya başladılar. Orta Asya coğrafyasında daha önceleri var olmayan birçok dini inanış ve uygulamayı kabul ettiler. Yani Selefler Kazak halkının inanışlarına ve manevî yaşantılarına etki ettiler; inanış ve amellerde bid'at sayılacak unsurlar ortaya attılar. Meselâ, Allah'ın eli, yüzü, arşı, arşta oturması gibi bazı sıfatları ve müteşabihleri kendilerince yorumlayıp açıkladılar. Müslüman kadınlara çarşaf, himar ve yere kadar uzanan kara giyim giyinme zorunluluğu getirdiler. Erkek Müslümanların saç-sakal durumlarına, giyim-kuşamlarına ve ibadet yapma şekillerine müdahale ettiler. Yani İslâm dinini şekilciliğe ve gösterişe indirgediler. Tavizsiz, hoşgörüsüz ve radikal bir din anlayışı benimsediler ve uyguladılar. Bu durum, bölgede halk arasında İslâmofobinin de İslâm karşıtlığı düşüncesinin de yayılmasına, devlet adamlarının ve hükümetlerin din, ibadet ve vicdan hürriyetini sınırlayıcı, kamusal alanlarda ve kurumlarda

¹⁵ Abjalov S. (2012), Kazakistandağı siyasi islamnın koğamnın ruhani ömrindegi ornı, kazırgı alemdegi islam damy barısı men bolaşağı, Kazak üniversiteti, Almatı, 9.

toplu ibadet edilmesini yasaklayıcı kanunlar ve kararnameler çıkarmasına sebep oldu.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde Vehhâbîlik/Selefilik gibi zararlı ve şiddet yanlısı akımların varlığını bertaraf etmek, millî ve manevî değerlerine dönüş yolunda var gücüyle çalışan gençlerin enerji ve faaliyetini olumlu ve yararlı yönde kullanmak, toplumsal barış ve huzuru yeniden sağlamak için öncelikle her düzeydeki eğitim kurumlarında gençliğe dinini-diyametini öğretmek, İmam-Hatip Liseleri, Yüksek İslâm Enstitüleri ve İlahiyat Fakülteleri gibi mesleki-dini eğitim-öğretim kurumları açmak gerekmektedir. Dinini, millî ve manevî değerlerini iyi bilen ve doğru anlayan insanlar radikal ve terörist toplulukların arkasından gitmeyecek, şiddeti ve bozgunculuğu desteklemeyecektir.

Sonuç ve Değerlendirme:

Orta Asya coğrafyası Hicrî 1. Asırdan itibaren İslâm ülkeleri topraklarına katılmaya başlayan ve sakinlerinin büyük çoğunluğu Müslüman olan bir bölgedir. Yüzyıllar İslâm kültür ve uygarlığının, ilim ve düşüncenin dünyada gelişmesine fikir ve eserleriyle katkıda bulunan değerli âlimler kazandıran Orta Asya Müslüman Türk toplumları bünyesinde, özellikle de SSCB'de "Gnostizm" döneminden itibaren birtakım radikal ve zararlı dini-felsefi topluluklar ortaya çıktı. 90'lı yıllardan sonra, bağımsızlık hareketleriyle birlikte ivme kazanan ve rahatlıkla yayılma istidadı gösteren radikal-aşırı akımlardan devlet ve toplum için en tehlikeli ve korkutucu olanı "Selefilik/Vehhâbîlik"tir. Vehhâbîler kendilerini Selefiler olarak tanımlasa ve tanıtılsa da, devlet ve toplum onları Vehhâbîler diye nitelemektedir.

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ve toplumlarının korkulu rüyası konumundaki selefiler/vehhabîler, İslâm dininin doğru tanınıp kabul edilmesi önünde en büyük engel durumundalar. Din anlayışları ve yaşantıları itibarıyla İslâmofobinin bölge insanları arasında yaygınlaşmasına önemli etki eden selefiler/vehhabîler Orta Asya devletlerinin ve hükümetlerinin din, ibadet ve vicdan özgürlüğünü kısıtlayıcı kanunlar çıkarmasına ve kamusal alanda dini yaşantı için birtakım tedbirler almasına sebep olmasının yanında,

bölgedeki Müslüman gençliğin enerjisini ve dinî duygularını olumsuz-yararsız istikamette kullanmasına yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

S. Abjalov, Kazakistandağı siyasi İslâmın koğamnın ruhani ömrindegi ornı, kazırgı alemdegi İslâm damy barısı men bolaşağı, Kazak üniversiteti, Almatı 20112.

Ataş Berik Muratılı(2013), Dinî ekstremizm men terörizmin aldinalu şarttarı, Almatı 2013.

Ş. Rıcbekov – A. Düysenbayeva, Ortalık aziyadağı İslâm radikalizmi. ideologiyasının erekşelikteri, Almatı 2012.

A. Sultangaliyeva, İslâm vı kazakistan, istoriya etniçnost i obşestva, Almatı 1998.

M. Etkin, Vehhabizmi fundamantalizm: termini-ctraşilki, Tsantralnaya Aziya i Kavkaz, 2000.

S. Hizmetli, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Zararlı Dinî Akımlar ve Misyonerlik, Almatı, 2006.

A. Kasımcanov, Ruhani tamırlar (Manevi Damarlar), Almatı 1994.